

Namus Siyaseti: 18. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Irz, Şiddet, Hukuk, Başak Tuğ (Çev. Gülbin Akkun, İletişim Yayınları, 2023)

Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the 18th Century, Başak Tuğ (Translated by Gülbin Akkun, Published by İletişim Yayınları, 2023)

Seval DOĞAN (*)

Kitap Değerlendirmesi (Book Review)

Geliş Tarihi: 05.02.2025

Kabul Tarihi: 29.04.2025

(*) Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeniçağ Anabilimdalı.

E-posta: sevaldogan66@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-7106-3860>

Seval Doğan, "Namus Siyaseti: 18. Yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda Irz, Şiddet, Hukuk, Başak Tuğ (Çev. Gülbin Akkun, İletişim Yayınları, 2023)," Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, no. 20 (Mayıs 2025): xx-xx
DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.20.155>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Yazar, Osmanlı'nın merkezî hükümetleri ile yerel kadı mahkemeleri arasındaki hukuki ilişkileri inceleyerek, 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda cinsel suçların nasıl denetlendiğini araştırmaktadır. Çalışma, kadı sicilleri, ahkâm defterleri ve arzuhalles gibi kaynaklar kullanarak, bu belgelerin tarihsel, toplumsal ve hukuki açıdan nasıl şekillendirildiğini ortaya koymaktadır. Kitabın ana konusu, meşru ve gayrimeşru cinsel ilişkilerin düzenlenmesi etrafında şekillenmektedir. Kitapta, kanunnameler ve yerel hukuk kayıtları incelenerek Osmanlı hukukunda had ve tâ'zir cezalarının uygulanmasına dikkat çekilmektedir. Ayrıca, kitapta İslam hukukunun zorunlu delil kuralları çerçevesinde zina ile cinsel suçlar arasındaki ilişkilerde belirsizliklerin bulunduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, I. Süleyman'ın 16. yüzyılda çıkardığı ceza kanunnamesiyle genişletilen suç tanımlarının mevcut mahkemelere yansımaları ele alınmaktadır.

Birinci bölümün adı "18. Yüzyılda Toplumsal ve Hukuki Düzen"dır (s.39). Kitap, beş ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, bu bölümde Karlofça Antlaşmasıyla başlayan kırılmaları; iltizam sisteminin yerelleşmesi, malikâne modeline geçiş ve taşradaki zenginleşen âyan sınıfının oluşması gibi etmenlerin merkezi otoritenin üzerindeki ekonomik ve siyasi etkilerini anlatmaktadır (s.39). Osmanlı Devleti'ndeki uzun süreli savaşların ekonomik ve toplumsal düzenin üzerindeki yıkıcı etkileri işlenmektedir. Tuğ, Karlofça Antlaşması sonrası terhis edilmiş başıboş askerlerin (sekbanlar) taşrayı eşkıya yatağına çevirdiğini ve bu durumun Anadolu'da daha büyük bir sorun olarak yeniden ortaya çıktığından bahsetmektedir (s.42).

Yazar, 18. yüzyılda Osmanlı kanun uygulamalarının yalnızca şeriatın etkisiyle değil, aynı zamanda siyasi anlaşmalar ve toplumsal uzlaşmanın sonucunda şekillenen hukuk sistemi olarak ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Ayrıca yazar, şer'î hükümlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığını da belirtmektedir (s.55). Tuğ, Osmanlı adalet anlayışının tarihsel köklerinin derinine inerken hükümdarın değerleri ile tebaasının refahı arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.

Ele alınan eserde, 18. yüzyıl taşrasındaki âyan sınıfının artan gücü ile merkezi otoriteyle olan ilişkilerine de değinilmektedir. Burada, merkezi hükümetin taşradaki gücünü yitirmesiyle gerçekleşen manzara gözler önüne serilmektedir. Buna karşılık, gerekli mali düzenlemelerin yapılmasıyla tarım ve ticaret ekonomisinde meydana gelen dönüşüm ele alınmaktadır (s.70). Tuğ, iktisadi dalgalanmaların mali konularda ne gibi düzenlemeler getirdiği hakkında bilgiler vermektedir. Ayrıca, Osmanlı sultanının 17. yüzyıldan itibaren mutlak iktidarını kaybetmeye başladığı ve yönetimin daha oligarşik bir yapıya dönüştüğünden bahsetmektedir (s.73).

Osmanlı hukuk sisteminin yazılı hale getirilmesi ve kurumsallaşması sürecinde çeşitli bürokratların katkıları dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, Hakani Emni Ayn' Ali Efendi, Hezarfen Hüseyin Efendi ve Nişancı Abdurrahman Paşa'nın hazırladığı hukuki metinler örnek gösterilmektedir (s.82). Burada, düzenli defter kayıtlarının tutulmaya başlanması, hukuksal açıdan önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

İkinci bölümün adı "Arzuhal ve Müdahale: Bir İktidar Meselesi"dir (s.95). Bu bölümde 5 adet ana başlık bulunmaktadır. Yazar, Divân-ı Hümayun'un hukuk sisteminde halkın adalet aradığı bir merci haline geldiğini vurgulamaktadır. Tebaanın kendi şikâyetlerini kadıların divanına alternatif olarak Divan-ı Hümayun'a göndermesi, oluşan sorunların çözümü için daha kesin bir merci arayışına girildiğini göstermektedir (s.97). Ancak 18. yüzyıldan itibaren halkın şikâyetleri, Divân-ı Hümayun toplantıları yerine Sadrazam Divânı aracılığıyla dinlenmeye başladığı belirtilmektedir (s.101). Bu değişim siyasal karar alma süreçlerinde daha merkezi ve oligarşik bir yapının egemenliğine işaret etmektedir. Yazar, sonuç olarak tebaa ile merkezi otorite arasındaki ilişkinin sadece idari bir iletişim mekanizması olmadığını, aynı zamanda toplumsal adalet arayışının da bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır.

Arzuhallerin sistemli bir şekilde kaydedilmesi, 17. yüzyılda başlamakta ve 18. yüzyılda vilayet-i ahkâm defterleriyle düzenli hale gelmektedir (s.112). İlerleyen yıllarda, şikâyet defterlerinin sayısındaki artıştan söz edilmektedir (s.113). Ayrıca, arzuhallerin kimler tarafından yazıldığı ve yazım aşamasında nelere dikkat edildiği ele alınmaktadır (s.135). Bu bölümde, arzuhallerin merkezi hükümete olan yolculuğuna ışık tutulmaktadır. Arzuhallerin sistematik olarak kayıt altına alınması, Osmanlı devlet yapısının hem bürokratik hem de toplumsal dinamiklerini anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Üçüncü bölümün adı "Eşkiyalık Cinsel Şiddet ve İrz"dır (s.159). Bu bölümde iki ana başlık bulunmaktadır. Yazar, âyanların merkezi otoriteyle olan belirsiz bağı ve devlet çıkarlarını karşılamadıkları durumlarda eşkıya ilan edilmelerini ele almaktadır (s.164). Daha sonra, bu başlık altında çeşitli cinsel şiddet davalarını incelemektedir. Kitabın ilerleyen bölümlerde ele alınan davalar ışığında, "fi'l-işen" ve "hetk-ı ırz" terimleri incelenmektedir (s.89). Tuğ, davalar incelenirken kadının kendi hakkını savunmasından ve savunmadığı bazı olaylardan bahsetmektedir. Aynı zamanda erkeğe karşı işlenen Livata (eşcinsellik) davası üzerinde de inceleme yapılmaktadır (s.172).

Kitapta yer alan davalar incelendiğinde, yalnızca kadınlara yönelik dava kayıtlarının yer almadığı görülmektedir. Osmanlı hukuk ve siyaset sisteminin, toplumsal olaylara nasıl müdahale ettiğini ve normatif yapıları nasıl oluşturduğunu anlamak açısından bu davaların içeriği, karara giden süreci ve ulaşılabilirse sonucu önemli bir yer tutmaktadır.

Dördüncü bölümün adı “Mahkemenin Cinsel Suçlar Repertuarı”dır (s.193). Bu bölümün iki ana başlığı bulunmaktadır. Tuğ, dava içerisindeki terimin neden zina olarak değil de “fı’l-i şen” olarak kaydedildiğini açıklamaktadır (s.194). Bu bağlamda, kelime farkının davaların işleyişine olan etkileri incelenmektedir. Bu ayrıma neden ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulmaktadır (s.197). Yazar, davalarda bulunan cinsel suçları tanımlamak için kullanılan diğer terimleri de ele almaktadır (s.221). Bu bölümde terimlerin hukuki süreçlerdeki rolü ve toplumsal bağlamdaki işlevleri detaylı bir şekilde incelenmektedir. Osmanlı hukuk sisteminin cinsel suçlara yaklaşımında terminolojinin ne kadar stratejik bir yer tuttuğunu ve bu terimlerin hem hukuki hem de toplumsal anlamda nasıl bir işlev gördüğünü derinlemesine irdelemektedir. Yazar, bu seçim üzerinden suçun doğasına, fail ile mağdurun toplumdaki konumuna ve devlete olan güvenin yeniden inşa edilmesi sürecine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda, bu sürecin işlenişindeki değişimin ne kadar da gerekli olduğunu vurgulamaktadır (s.226). Yazara göre, bu yeni terimler, mağdurların yaşadıkları durumu açıklama bakımından büyük önem taşımaktadır.

Beşinci bölümün adı “18. Yüzyılda Anadolu’da Ceza Düzeni”dir (s.227). Burada ise 4 ana başlık bulunmaktadır. Tuğ, bu başlıklar dâhilinde suçu sabit görülen kişiye ceza verilip verilmediğini, verildiyse cezanın kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiğinin belirlenemediğini ifade etmektedir (s.228). Belgeler bu konuda sessiz kalmaktadır. Kadı sicilleri üzerinde inceleme yapan birçok araştırmacı da belgelerin içindeki bu sessizliğe dikkat çekmektedir (s.229). Yazara göre, bu durum karşısında alınacak en önemli önlem, kadı sicillerinin Divan-ı Hümayun kayıtlarıyla birlikte incelenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır (s.232). Diğer taraftan yazar, cezai meselelerle ilgili kadıların kararlarının yerel ve merkezî otoritelerden bağımsız olmadığından bahsetmektedir (s.233). Aynı zamanda bu bölümde, vali divanı’nın yerel mahkemelerin çözemediği davaları ele alarak kamu düzeninin sağlanmasında önemli bir konumda olduğu belirtilmektedir (s.246). Buna bağlı olarak kadıların yetki bakımından tamamen bağımsız olmadıklarından bahsedilmektedir. Yazar, bu sebeple cezalarla ilgili belgelerin kadı sicillerinde bulunmasının ne denli zor olduğuna değinmektedir.

Tuğ, Osmanlı hukukunda cinsel suçlara yönelik fetvaların gündelik sorunları ele aldığını ve ta’zir cezalarının kullanımını sıradanlaştırdığını ortaya koyarken, bu hukukun Behcetü’l-Fetava, Tuhfetü’l-Fetava ve Neticetü’l-Fetava gibi fetva mecmualarından beslendiğini de belirtmektedir (s.261). Yine 18. yüzyılda en yaygın bedensel cezanın sopa olduğu ve bunun yanı sıra mahalleden ya da köyden ihraç gibi cezaların da uygulandığı belirtilmektedir (s.268). Bu cezalar arasında kalebendlik (suçlunun kaleye hapsedilmesi), cezirebendlik (adaya sürülmesi), nefy (başka bir şehre sürülmesi) ve huruc (mahalleden kovulması) yer almaktadır (s.280). Buradan hareketle yazar, kadı sicillerini inceleyerek kadıların ceza verme yetkisini sorgulamaktadır. Bu yetkiyi kiminle ve nasıl paylaştığı sorusu üzerinde de durmaktadır. Tuğ, Osmanlı hukuk sisteminin karmaşıklığını; kadı sicillerindeki belirsizlikler, cezaların uygulanma süreçlerindeki şeffaflığın eksikliği ve kadıların yetkisinin merkezi otoritelerle olan bağımlılığı üzerinden ortaya koymaktadır.

Bu bölümde hem yerel hem de merkezi güçlerin etkileşimini, hukukun esnek ve çok yönlü yapısını gözler önüne sererken bununla ilişkili olarak adaletin uygulanmasında yaşanan zorluklar ve çelişkileri de irdelemesi bakımından önemli bir perspektif sunmaktadır.

Sonuç olarak, yazar, namus davalarının incelenmesi sürecinde bu davaların hükümetin çeşitli düzeylerine nasıl intikal ettiğini ve hangi aşamalardan geçtiğini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu bağlamda değerlendirilen kitapta, tebaa ile merkezî hükümet arasındaki ilişki açığa çıkarılmaya çalışılırken namus davalarının, toplumsal ve idari yapılarla olan etkileşimi de ortaya konulmaktadır. Yazar, 18. yüzyıl perspektifinden bakarak bu davaların sadece hukuki değil, aynı zamanda siyasi boyutlarını da irdelemekte ve bunun imparatorluğun içindeki siyasal süreçlerle olan bağlantılarına değinmektedir. Ayrıca namus davalarında karşılaşılan cinsel suçlara atfedilen terimlerin analizine de önemli bir yer ayırmaktadır. Yazar, bu terimlerin hem kültürel hem de hukuki anlamlarını irdeleyerek cinsel suçların toplumsal algıdaki yeri hakkında derinlemesine bir değerlendirme yapmaktadır.